

УДК 339.92

Штангрет А.М.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту
Української академії друкарства***Караїм М.М.***кандидат економічних наук,
асистент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту
Української академії друкарства*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: СУТЬ І ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE: THE NATURE AND ASPECTS OF FOREIGN TRADE

АНОТАЦІЯ

У статті визначено та охарактеризовано п'ять ключових підходів до трактування поняття «економічна безпека держави», що стало основою формування власного визначення. З'ясовано, що сьогодні інтеграційні процеси, соціальні, економічні та політичні збурення і військові дії вимагають суттєвого перегляду сукупності загроз для економічної безпеки держави та більш ретельного формування методичних засад забезпечення зовнішньоекономічної безпеки, яке повинно спиратися на пріоритетність досягнення державних інтересів.

Ключові слова: економічна безпека держави, загроза, безпека, суб'єкт, інтерес.

АННОТАЦИЯ

В статье определены и охарактеризованы пять ключевых подходов к трактовке понятия «экономическая безопасность государства», что стало основой формирования собственного определения. Выяснено, что сегодня интеграционные процессы, социальные, экономические и политические сдвиги и военные действия требуют существенного пересмотра совокупности угроз для экономической безопасности государства и более тщательного формирования методических основ обеспечения внешнеэкономической безопасности, которое должно опираться на приоритетность достижения государственных интересов.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, угроза, безопасность, субъект, интерес.

ANNOTATION

Identify and characterize the five key approaches to the interpretation of the concept of «economic security of the state», which became the basis for the formation of self-determination. It was found that today the integration processes, social, economic and political developments and military operations require a substantial revision of the set of threats to economic security and a more thorough form of methodological foundations for the realization of foreign economic security. Ensuring the security of foreign trade should be based on the priority of achieving the public interest.

Keywords: economic security, threat, security, an interest.

Постановка проблеми. Процес гарантування безпеки в сучасних умовах господарювання стає пріоритетним, адже саме безпека уможливілює існування та розвиток будь-якої соціально-економічної системи. Постановка і вирішення проблеми забезпечення безпеки будь-якого рівня базується насамперед на аналізі сутності цієї категорії. Сучасна наукова література містить достатню кількість визначень безпеки. Водночас розбіжності в них, одноаспектний, у масштабах обраного об'єкта макро-, мезо-, або

мікроекономічного рівня, аналіз, подекуди й поверховий підхід до формулювання, обумовлюють недоліки під час подальшої розробки проблеми. Очевидно, що існує необхідність узагальнення та систематизації накопиченого досвіду з вивчення сутності категорії безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження економічної безпеки зробили вітчизняні вчені: Л. Абалкін, В. Абрамов, О. Ареф'єва, В. Андрійчук, О. Білорус, І. Бінько, Н. Вавдіюк, З. Варналій, О. Власюк, В. Воротін, Т. Васильців, З. Герасимчук, В. Горбулін, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Захаров, В. Ковальов, Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Мартинюк, В. Мунтіян, Є. Олейніков, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, Н. Реверчук, О. Терещенко, М. Швець, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Шликов, О. Шляйфер, В. Ярочкін та ін.

У працях вітчизняних науковців досліджено необхідність, причини та функції економічної безпеки держави в умовах ринкових трансформацій, розроблено загальні підходи до аналізу та оцінки функціональних складників.

Виділення невирішених раніше частин загальних проблем. Віддаючи належне науковій і практичній значущості праць провідних учених, слід зазначити, що в сучасній науковій літературі та практиці господарювання підприємств недостатньо приділено увагу формуванню теоретичної бази забезпечення економічної безпеки держави, зокрема з урахуванням зовнішньоекономічного аспекту.

Мета статті полягає у групуванні трактувань суті економічної безпеки держави та окресленні сукупності пріоритетних напрямів її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочнемо з того, що фактично до кінця ХХ ст. пріоритетною вважалася військова безпека, підґрунтям чого була боротьба за ресурси, а також глобальне воєнно-стратегічне протистояння соціалізму та імперіалізму. У 70-х роках людство усвідомило ще один аспект гарантування без-

пеки – екологічний. Виникнення загрози, було пов'язане з неконтрольним використанням природних ресурсів, що призводить до важковідтворюваних порушень екологічного балансу. Як наслідок, підвищилося значення раціонального використання результатів міжнародного розподілу праці, що обмежує ймовірність неочікуваних та небажаних його наслідків.

Своєю чергою, термін «економічна безпека» вперше був ужитий Ф. Рузвельтом в 1934 р. [1; 2], який і створив перший федеральний комітет з економічної безпеки, але офіційного статусу це поняття набуло в рішеннях Генеральної Асамблеї ООН на її 40-й сесії в 1985 р., коли було прийнято Резолюцію «Міжнародна економічна безпека». У ній була визначена «необхідність сприяти забезпеченню міжнародної економічної безпеки з метою соціально-економічного розвитку і прогресу кожної країни, особливо країн, що розвиваються, шляхом міжнародного економічного співробітництва і використання потенціалу багатосторонніх і регіональних організацій» [4]. Своєю чергою, на 42-й сесії Генеральної асамблеї ООН був зроблений наступний крок – прийнято Концепцію міжнародної економічної безпеки [2].

Науковим підґрунтям для пошуку умов безпеки міжнародних відносин стали роботи таких авторів, як: Х. Беренс, Дж. Голден, В. Загашвілі, Т. Ілген, Р. Келлі, П. Ноак, Х. Маулль, Л. Олвей, М. Портной, К. Самсонов, К. Холсті та ін. Серед конкретних питань регулювання міжнародних відносин, які безпосередньо торкаються економічної безпеки, виділяються питання, пов'язані з проблемою вирівнювання платіжного балансу (Л. Олвей, Р. Келлі), стабілізацією валютної системи (Т. Ілген), модернізацією системи міжнародної торгівлі (Х. Маулль), вирішенням боргової проблеми і ліквідацією її наслідків (П. Кернер).

Причинами зміни поглядів на процес гарантування безпеки були [6]:

- зростання рівня міжнародних конфліктів, причиною яких були умови доступу до сировини, які неможливо було вирішити лише за рахунок військової і політичної диктатур;
- масове безробіття, міжрелігійні конфлікти, економічні негаразди, які були притаманні для країн – постачальників сировини;
- усвідомлення залежності між процесами гарантування безпеки держави і добробутом її громадян;
- посилення уваги до розвитку міжнародного співробітництва (на відміну від традиційного спрямування на суперництво і конфлікти);
- поширення процесів глобалізації та регіоналізації, які вимагають перегляду основ та принципів безпеки;
- науково-технічна революція (НТР), яка сприяла інтернаціоналізації господарств та економічному розвитку держав світу;
- необхідність координації зусиль для збереження навколишнього середовища, протисто-

яння розповсюдженню нових небезпечних епідемій та інших глобальних проблем із метою збереження життя наступних поколінь.

Дослідження українськими економістами сутності категорії «економічна безпека» почалося зі шляхів вирішення цієї проблеми в межах нашої держави. У Концепції економічної безпеки України [3], яка згодом лягла в основу Закону України «Про основи національної безпеки», під економічною безпекою розуміється:

по-перше, стабільність розвитку економіки України, стабільність українського суспільства, а також достатній рівень обороноздатності;

по-друге, здатність України як незалежної держави захищати свої національні інтереси від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Результати наукових досліджень та тенденції розвитку людського суспільства переконливо доводять, що економічна безпека є обов'язковою складовою частиною будь-якого рівня, тобто і міжнародного, і регіонального, і окремої особи. Проблема забезпечення економічної безпеки на різних рівнях зайнято багато дослідників. Так, слід погодитись із думкою Г. Козаченко, В. Пономарьова та О. Ляшенко, які виділяють наявність п'яти ієрархічних рівнів безпеки: глобальний, міжнародний, національний, безпека регіону і підприємства [2]. Доцільно підкреслити, що у складі національної безпеки саме економічна складова сьогодні є пріоритетною і визначає здатність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства за будь-яких умов і варіантів розвитку подій.

Відповідно до мети даної статті, було проведене узагальнення доробку вітчизняних та закордонних науковців, що дало змогу виділити п'ять основних підходів до розуміння суті поняття «економічна безпека держави» (табл. 1).

Кожен із виділених та охарактеризованих підходів концентрує увагу на певному пріоритеті забезпечення економічної безпеки держави, а відтак, має право на існування. Водночас, на нашу думку, певним узагальненням різних точок зору може бути визначення економічної безпеки держави як складної багатофакторної категорії, що характеризується здатністю національної економіки забезпечити задоволення потреб кожного громадянина, реалізацією національних інтересів, достатністю оборонного потенціалу та сталим соціально-економічним розвитком.

Окрім формування визначення, доцільно підкреслити, що процес забезпечення економічної безпеки держави вимагає здійснення постійного моніторингу соціально-економічних процесів із метою виявлення зміни рівня безпеки під впливом виникнення та дії внутрішніх й зовнішніх ризиків та загроз, для коригування поточних дій державних органів управління, зміни тактики і стратегії у сфері економічної політики.

У контексті зазначеного доцільно підкреслити, що сучасний період історії охарактеризувалося суттєвою зміною соціально-економічних процесів, які мають місце як в Україні, так і навколо її економічних кордонів. Так, формування в нашій країні ринкової економіки та вступ до СОТ супроводжуються подальшою лібералізацією економіки та глибшим входженням у світовий економічний простір. Військові дії на сході України спричинили суттєві зміни у зовнішньоекономічній діяльності країни, спонукали до пошуку нових ринків збуту в Європейському Союзі та Азії, посилили міграційні процеси тощо.

Інтеграція економіки України до світової економічної системи та нові виклики, спричинені військовим, політичним та соціальним протистоянням, загострюють питання зовнішньоекономічної безпеки як складової частини економічної безпеки держави.

Необхідно погодитися з думкою А. Чеснова, що під час інтеграції держави в систему світогосподарських зв'язків перед нею постає проблема суперечності між необхідністю, з одного боку, інтегруватись у світову економіку, а з другого – забезпечити гармонійний розвиток національної економіки, захист національних економічних інтересів, внутрішнього ринку й вітчизняного виробника [5, с. 3].

Крім того, у період захисту територіальної цілісності особливо важливою є виважена державна зовнішньоекономічна політика серед

інших напрямів економічної діяльності держави. Економічні інтереси окремих товаровиробників не можуть стояти вище державних інтересів. Виразником національних економічних інтересів, тобто інтересів кожного громадянина, та їх захисником є держава в особі державних органів управління, які повинні здійснювати прийняття та реалізацію поточних, тактичних і стратегічних рішень щодо здійснення макроекономічної політики, бюджетного процесу, управління фінансовими потоками і ресурсами, забезпечення рівних прав і можливостей для кожного суб'єкта господарювання стосовно його зовнішньоекономічної діяльності.

Відтак, поруч із військовою безпекою пріоритетним стає питання зовнішньоекономічної безпеки, без гарантування якої країна не може бути повноправним учасником світового економічного простору, посісти належне місце в міжнародному поділі праці та мати належну систему захисту й протидії глобальним викликам її економічній безпеці зокрема та національній безпеці взагалі.

Висновки. В економічній літературі поняття «економічна безпека держави» характеризується суттєвою відмінністю трактувань, які відрізняються акцентуванням уваги на якомусь одному пріоритеті забезпечення безпеки: стійкості, стабільності та здатності до розвитку; самовідтворенні та саморозвитку; економічній незалежності; економічній взаємозалежності; захисті

Таблиця 1

Основні підходи до визначення поняття «економічна безпека держави»

Підхід	Суть	Автори
Спрямований на забезпечення стійкості, стабільності та здатності до розвитку	Підхід, зорієнтований на розуміння економічної безпеки як категорії, яка характеризується стійкістю, стабільністю та поступальним розвитком, здатністю протистояти різним негативним зовнішнім, внутрішнім загрозам та забезпечувати досягнення поставлених цілей	В. Савін, О. Бандурка, В. Духов, К. Петрова, І. Червяков, В. Забродський, Н. Кізім, А. Ревенко, О. Лепіхов, Л. Абалкін, В. Захарченко, А. Архипов, А. Городецький, Б. Михайлов, Е. Бухвальд, Н. Гловацька, С. Лазуренко, В. Мунтіян, А. Шаваєв, В. Геєць, Б. Кваснюк та інші автори Концепції економічної безпеки України, С. Ликшин, А. Свиначенко, В. Шлемко, І. Бінько, М. Єрмошенко, К. Єфремов, Г. Георгадзе, Г. Дарнопих, Б. Бузан, В. Сенчагов, О. Архипов, Е. Бухвальд, В. Дворянков, Ю. Ольсевич, П. Белова
Спрямований на самовідтворення і саморозвиток	Підхід характеризує безпеку як здатність системи до забезпечення стійкого функціонування, розширеного самовідтворення, задоволення потреб населення	Я. Жаліло, В. Білоус, Н. Нижник, Г. Ситник, О. Білорус, Д. Лук'яненко, Г. Пастернак-Таранушенко, О. Грунін, А. Ілларіонов, І. Козлюк, Н. Капустін, В. Амитан, А. Амитан, А-ндр. Г. Амитан
Спрямований на забезпечення економічної незалежності	Пріоритетним є забезпечення економічної незалежності країни, захист національних інтересів, вільний вибір шляхів і форм економічного розвитку	С. Михаловський, Я. Тімберген, О. Шнипко, Г. Маховські, О. Городецький, О. Бельков, Б. Губський
Врахування умов міжнародної економічної взаємозалежності	Підхід, зорієнтований на забезпечення економічної безпеки шляхом ефективного використання міжнародних зв'язків	Г. Дарнопих, С. Михаловський, Т. Агапова
Спрямований на захист від загроз	Ключовим є захист від існуючих та потенційних негативних зовнішніх і внутрішніх загроз та життєво важливих інтересів країни	Х. Маулль, К. Мердок, А. Піскунов, С. Човушян, М. Сидоров, О. Бандурка, В. Духов, Ю. Ольсевич, А. Городецький, К. Іпполітов, В. Савін, О. Лепіхов, В. Медведєв, С. Кузнєцов, Е. Бухвальд, Н. Гловацька, С. Лазуренко, В. Сенчагов, В. Пірумов, Е. Олейникова, В. Косєвцов, В. Савин, В. Пірумов, К. Іпполітов, В. Попович

від загроз. Узагальнення різних точок зору дало змогу запропонувати власне визначення, яке спирається і на сучасні параметри забезпечення безпеки національної економіки в Україні.

Сучасний період характеризується суттєвою зміною соціально-економічного простору України, що безпосередньо впливає на її економічну безпеку. З'ясовано, що державним органам управління доцільно максимальну увагу приділити регулюванню сфери зовнішньоекономічної безпеки як складової частини економічної безпеки виходячи із поглибленої інтеграції економіки України у світовий економічний простір та зростання негативного впливу загроз, виникнення яких пов'язано з політичними та соціальними збуреннями, військовими діями на території України.

Подальшого дослідження потребує визначення та ідентифікація ключових зовнішніх та внутрішніх загроз зовнішньоекономічній безпеці нашої країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ермошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Ермошенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309 с.
2. Козаченко А. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: [монография] / А. Козаченко, В. Пономарев, О. Ляшенко. – К.: Либра, 2003. – 280 с.
3. Концепция экономической безопасности Украины // Экономист. – 1998. – № 7/9. – С. 63–82.
4. Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на сороковой сессии ООН: Резолюция Генеральной Ассамблеи 40/173.
5. Чесноков А.В. Зовнішньоекономічна безпека держави в умовах європейської інтеграції України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.05.01 / А.В. Чесноков; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 19 с.
6. Штангрет А.М. Управління економічною безпекою підприємств авіаційної галузі: [монографія] / А.М. Штангрет. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2011. – 272 с.